

Varga Melinda

Árnyéku, holdfényül

„A trillázó női hangok széles skálájával rendelkezett, amelyekkel madarakat, baromfit és különböző háziállatokat hívogatott. A hetvenes években az újságok arról írtak, miként járta be ezüst-biciklijével a vajdasági síkság északi városait, és hogy furcsa, érthetetlen költői nyelven beszél, tükör előtt olvas, és saját fekete haján hegedül. Előfordult, hogy előzetes bejelentés nélkül, váratlanul elutazott az Adria egyik szigetére, ahol egy kis kőháza volt, és onnan epedő, érzelemdús, rejtett erotikával teli leveleket írt, melyekben arról sopánkodott, hogy a természet csúnyán kibabrált vele, mert szárnyak nélkül hagyta. Azt is terjesztették róla, hogy körül van véve amulettekkel, talizmánokkal, és hogy a fűvek, fák és felhők lelkében hisz, hogy kuruzslással, varázslással foglalkozik, megidézi a szellemeket és a démonokat, meg hogy a madarak röptéből jósol, az állatok belsősegeiből, a nedves homokból, a meztelen csigák nyálkáiból...” – olvasható Ladik Katalin *Élhetek az arcodon?* című regényes önéletrajzában, amelyben három személyiség – az Üvegezőnő, a Művésznő és a Szerkesztőnő – beszél a kalandos, izgalmas, misztikus alkotói pályáról.

A könyvet egy barátnőmtől kaptam ajándékba közvetlen azután, hogy *A víz emlékezete* című kötetről megírtam az esszémet 2017-ben. Az esszéről nem tudott, arról sem, hogy fiatalkorom óta rajongok a művésznőért. Mondhatjuk úgy is, ez a könyv megtalált engem.

Ladik Katalin Újvidéken született, napszámos család gyermekeként, ötéves koráig egy félig lebombázott házban lakott hozzátartozóival a város szerb részén, jól ismeri a szegénységet, a nyomorúságot. Újvidéken akkor öt nemzetiség élt, a város igazi multikulturális közegnek számított. A költő a szerb nyelvvel és kultúrával gyerekkori játszópajtásai révén gyorsan megbarátkozott. Aki többnyelvű környezetben él, tudja, hogy ez a közeg inspiráló is tud lenni.

Miközben interjúkat, verseket, alkotói munkájáról szóló esszét, tanulmányokat olvasok, egyre inkább meggyőződöm arról, hogy költőnek születik az ember. Számptalan példát hozhatunk föl a klasszikusok közül is, Villontól József Attiláig és Dsida Jenőig.

Mi, költők olyan körülményeket, élethelyzeteket kapunk, amelyek a vers felé terelik az utunk, az életből lesz a vers, az élmény költészetté, szavakká nő. Minden olyan vers, ami nem az életből születik, üres és kong. A „mesterséget”, azaz a versfaragást meg lehet tanulni, a mélyre látás képessége, a varázslat nem tanítható, ezzel a képességgel születünk, és kötődik az életeseményeinkhez, a személyiségjegyeinkhez.

Jó élmény volt szembesülni a dokumentálódás során Ladik Katalin fontosabb életeseményeivel, a bátorsággal, az erővel, a határozottsággal, a szabadsággal, légiességgel, a törekenységgel, a szenuálissal, a szédítően széppel, a fájdalommal és az örömmel, a játékkal és a komolysággal. Sok fiatal költő(nő) követendő példája lehet.

Hozzáolvasva a verseket, hozzágondolva a performanszokat, színpadi produkciókat és fónikus költeményeket, a szerkesztői és képzőművészeti munkásságát, s mindennek a külföldi recepcióját, színes, vibráló, mozgással, fénnel és árnyékkal tele pályája rajzolódik ki. Afféle körforgás ez, ahol minden a helyén van. Mindennek pontosan behatárolható szerepe és jelentősége van: az extrovertált színésznőnek, a végtelenül érzékeny, magába forduló költőnek, a magányra vágó gondolkodónak, a szerelmet nagyra becsülő nőnek, a tabuktól nem félő, szárnyaló művésznak, az aggódó anyának, a szeretetre vágó, megtört nőnek.

Olyan, akár a víz halmazállapotai, az évszakok váltakozása, az élet ciklikussága, a nappal és éjszaka.

A hangköltemények gyökere – ahogy szinte minden, ami a művészi úthoz kötődik –, a kora gyerekkorban keresendő: Ladik Katalin egy aratógépen játszott kiskorában, énekelt, mindenféle, emberi fülnek szokatlan hangot adott ki, s közben remekül szórakozott. Vágyott a mesékre, de olvasni még nem tudott, nővérét kérte meg, hogy felolvasson, aki nem mindig tett eleget ennek

a kívánságnak, nagyobbik testvérét ugyanis nem kötötte le annyira az olvasás. A költő megunván a nővér noszogatását végül a varázsszemes rádió mutatóiból tanult meg olvasni (öt nyelven sugároztak akkor műsort Újvidéken), az állomások neveiből ismerkedett meg az ábécével. Izgalmas volt azzal is szembesülni, hogy aztán később, általános iskolás korában, a rádióban drámákat olvasott fel, és 11 évesen már írt verseket. Szeretett tanulni, a földrajz volt az egyik kedvence, térképeket rajzolt, és az utazásról ábrándozott. *„Arról ábrándoztam, hogy majd utazok. Mindent lássak, de engem ne lássanak. Megfigyelő, rejtőzködő voltam: megfigyelem a dolgokat, de engem csak akkor lássanak, ha én akarom. Amikor exponálni akarom magam, akkor rám nézzenek, de egyébként csak figyeljek”* – vallja az egyik interjújában.

A rádióban felolvasott mesejátékok révén már ízlelgette a hangutánzó szavakat. Talán már ott bujkált egy-egy hangköltemény is tudat alatt, ami arra várt csak, hogy a megfelelő időben megfelelő formát öltjön.

Szerbül hallotta azt a szót először, hogy színház és színésznő. Saját verseit kezdetben ő fordította szerbre, a balkáni országokban performanszaival és színpadi játékaival hamarabb lett elismert, mint a magyar közösség körében. Újvidék sokszínű közege, a szerb kultúra is inspirálta. Először Belgrádban lépett fel merész színpadi produkciójával.

Nem akart közepszerű lenni a költészetben és a színházban sem, ezért tudatosan 15 évesen nem a magyar tannyelvű gimnáziumban folytatta a tanulmányait, ahol sokkal több irodalmi műveltségre tehetett volna szert, hanem reálprofilú iskolában, közgazdasági technikumban, hogy biztos megélhetés legyen a kezében, polgári állás, ami jól fizet. Ha a költészetben és a színpadi világban nem lesz kiváló, maradjon egy másik lehetősége, amelyben nem baj, ha közepszerű lesz csak. Ladik azonban maximalista diák volt, kitűnő eredményekkel végezte el a középiskolát, majd a külkereskedelmi főiskolát is. Bankban helyezkedett el, és ő, aki nem igazán kedvelte a matematikát, egy időn túl kívülről tudta a folyószámlákat. Mindeközben a rádióban is

dolgozott mint színész, férjhez ment, gyermeket szült, és gyermekágyas kismamaként szülés után egy hónappal jelentkezett az Újvidéki Színművészeti Egyetemre.

Első vőlegénye butaságnak tartotta a versírást, a színészkedést pedig egyenesen erkölcstelennek, de végül a tartósabb szerelem kerekedett felül: a költészet és a színjátszás. Az első házassága pedig egy magyarországi meghívás miatt (ahol performanszot kellett előadnia), ment tönkre, férje, akivel aztán később kiváló szakmai kapcsolatban maradtak, és együtt dolgoztak, túlságosan uralni szerette volna az önmagát megvalósítani akaró művészt. Akkoriban – megjegyzem, még ma sem – nem nézték jó szemmel a színésznőt, aki elvált, s aki testével játszva, olykor a meztelenséget is felhasználva, vadabbnál vadabb performanszokat és színpadi műveket adott elő, izgalmasabbnál izgalmasabb verseket írt, és nem riadt vissza a szenzuálisabb költeményektől sem, ami szintén nagy illetlenségnek számított – de még manapság is lehet ezzel kedélyeket borzolni. A rendkívüliségnek és a szabadságnak nagy ára van, művészkörökben sem kedvelik az újdonságot, a régi rend megbontását, a nem alkalmazkodó egyéneket, Magyarországon elrettentő példaként emlegették az egyetemen Ladik Katalint, de – gondolom – a diákok és a fiatalság körében ezáltal még népszerűbb lett.

A fiatal Ladik Katalinra visszatérve, nyolcadikos korában került a kezébe a József Attila összes, ami elkápráztatta. Első versei kapcsán rájött, hogy a rímek nem neki valók, gátolták, nem nagyon kedvelte már akkor azt, ami kicsit is gúzsba köti. Elmondása szerint 15-17 évesen találkozott Fehér Ferencsel, a Fórum Ifjúsági rovatának szerkesztőjével, aki spontánságra, formabontásra bátorította; biztató levelét a versei kapcsán sokáig a kabátzsebében hordta, hogy átsegítse a nehezebb életszakaszon. Az igazi áttörést Tolnai Ottó költészete jelentette számára, igen felszabadítóan hatottak rá a versek. Nagy hatással volt még rá Szentkuthy Miklós *Prae* című műve is, a könyvről és az íróval ápolt barátságáról részletesen írt regényes önéletrajzában. 17 évesen publikált már a *Symposion*-ban, a lap a továbbiakban is megha-

tározó állomása volt költői pályájának. Baudelaire és Rimbaud költészetével hasonlították össze a fiatalkori verseit.

19-20 évesen úgy dönt, hogy otthagyja banktisztviselői állását, csak a rádiós színészetnek és újvidéki színiiskolai tanulmányainak él. Három hónapig munkanélküli volt. Ekkor látogatta meg először egyedül a tengert, egy montenegrói horvát falucskát, ahol csak a szikla, a víz és a görög klasszikusok voltak a barátai. A tenger és a víz számára a purgatórium, felszabadul, feltöltődik.

Verseiben és performanszaiban gyakran találkozunk a tengerrel és a vízzel, a tűzzel, a felhővel, a tükörrel, a kúttal, a csillaggal, az éggel, a rózsával, az emlékezéssel, az idővel, mitológiai szereplőkkel. A szigetlakó kiszolgáltatottsága áll hozzá a legközelebb. Természeti lénynek érzi magát, nem tudja elképzelni az életét víz nélkül.

Performanszaiban, monodrámaiban a nyilvános magányt keresi, saját csendjét. Kétféle személyiség lakik benne, az introvertált és az extrovertált. A költészet olyan számára, mint a szülés, hogy fónikus vers, színpadi játék lesz-e egy-egy érzésből, mindig a körülmény dönti el, a formát a téma adja.

1969-ben fordítják le verseit szerbre. Első performanszát Belgrádban, egy nemzetközi színházi fesztiválon adja elő. A hangköltészettel a 70-es években robban be a jugoszláv köztudatba.

Az amerikai utcaszínház vendégszereplései felcsigázzák, de jól tudja, hogy ő csak akkor lehet egyedi és hiteles, ha abból merít, amiben él. A szerb folklór, a magyar népzene egyaránt jelen van munkáiban, a népi motívumok, a hangszerek, az archaikus és a modern, a meghökkentő, az abszurd és hagyományos, a sirató énekek keverednek, és az embernek az az érzése, mintha egyetlen ősi nyelvhez vinnének közel. A Bábel tornya előtti időkből érkezhethet ez a belső sugallat, ereje, sodrása van, akár a víznek. Magyarországon – ahol Erdélyi Miklós és Balaskó Ernő meghívására mutatkozik be performansszal – akkora port kavart, hogy egyetemeken elrettentő példaként tanították.

Azonban mindhiába, Ladik Katalin berobbant a költészetbe, kitörölhetetlenné vált. Az akadémiai körökbe Voigt Vilmos nép-

rajzkutató révén nyer aztán később „bebocsátást”, az Írószövetségben Nagy László állt ki mellette. Keszthelyi Rezsőnek, a Magvető Kiadó akkori szerkesztőjének nagy szerepe volt pályaindulásában, első kötete publikálásában.

Ha szellemi rokonságot kellene keresni, Nemes Nagy Ágnes, Hamvas Béla, Tolnai Ottó, Kassák Lajos, Rilke, Rimbaud, Apollinaire, Szapphó, Walt Whitman világa áll hozzá a legközelebb. Ladik Katalin különlegessége azonban inkább abban keresendő, hogy nem hasonlítható senkihez, multimedialis, egyszerre több művészeti ághoz is nyúl, hagyományos-archaikus, közben formabontó, polgárpukkasztó. A felsorolt nevek csak hasonló szellemi regiszterben mozognak a művésznővel, adalék, fűszer a ladiki líra mellé.

53 évesen költözik el a Vajdaságból, a délszláv háború, a nacionalizmus, az egyre elhatalmasodó gyűlölet elveszi előle a levegőt, a kreatív alkotói légkört. Elszigeteltnek érzi magát. Nem jelenhetnek meg a könyvei, nem mehet külföldre fellépni. Országot vált, hogy szabad lehessen.

Elsősorban költőnek vallja magát, de számára a költészet vizuális, hangzó és gesztikuláris is.

Mind színpadi jelenlétével, mind költészetével világszerte ismert, több nyelvre lefordították műveit, rendszeresen hívják külföldi fesztiválokra, kiállításokra, ahol munkáit nagy siker övezi.

Legnagyobb magyar állami kitüntetése a Magyarország Babérkoszorúja-díj, a külföldiek közül a LennonOno-békedíjat emelhetnénk ki, de pályáját számos más elismerés is övezi. Versei a fiatalabb nemzedékre is nagy hatással vannak.

Varga Melinda

Poszeidónnal beszélget

az előző pillanat
nem örökre eltűnt idő
hanem örök jelen
melyben világok sorakoznak
(Ladik Katalin: *A párhuzamos világok*)

*Félig férfi, félig nő,
árnyékot horgol
a fényből érzékenek,
test nélkül, szabadon lebeg,
egyik fele a hold,
a másik fele a nap,
beszél az állatok nyelvén,
érzi a füvek, fák és vizek lélegzetét,
tenger lakik benne,
combjait nyaldossa a sós hullámverés.
Hol felhő, hol csillag,
tenyerében csokorba kötve a nyári zápor.
Ráhull az éjszaka ezüstje,
zuhan az ég felé,
Ikarosz integet,
Gaia kávára hívja
egy fehér városba,
ahol a móló is fehér,
a teraszokon fehér esernyők,
fehérbe öltözött bronzbőrű emberek,
csak az ég és a tenger kék.
A seb kihűl, a méz kicsordul.
Megnyugszik a test, a fájdalomból
az öröm rózsái kinyílnak,
a tenger illatos haja csiklandozza bőrét.*

*Poszeidónnal beszélget
 vörös hajnalokról, kősvatagról,
 az istenek szárnyairól,
 a csendben hasadó fájdalomról,
 a gyönyör ízéről,
 a csorgó mézről,
 a tükörről,
 az arcról,
 a szivárvány
 rózsaszín cipőjéről,
 belekacagnak fülébe
 a téridő húrjain fennakadt igék.
 A belső csendet, a magot keresi.
 Tanul árnyékul és holdfényül.*

Varga Melinda

Kavicsot dörzsöl a tenger ágyéka

Ladik Katalin költészete tele van meglepetéssel, többdimenziós líra, amelynek különlegessége, hogy túllép a nyelvi kódrendszeren, képi világgal, hanggal, gesztusokkal, előadásmóddal is hat a befogadóra, rendhagyó performanszai, hangkölteményei kimozdítanak a leírt szavak büvköréből, tágabb értelmezési lehetőséget adva az alkotásnak.

A költő nem riad vissza a meghökkentés eszköztől, mind performanszaira, egyéni fellépéseire, happeningjeire, mind szövegközpontú verseire a nonkonformista, rendhagyó megoldások jellemzőek, szókapcsolatai bravúrosak, bizarrak és megkapóan érzékiek.

Aki behatóbban ismeri a 60-as évektől rendszeresen publikáló, nemzetközi elismeréseknek is örvendő szerző líráját, és kezébe

veszi legutóbbi, *A víz emlékezete* (Kalligram Kiadó, Budapest, 2016) című, Artisjus-díjas kötetét, kissé tán meglepődik. A korábbi poétikához képest ugyanis egy konzervatív szövegvilággal találkozunk. A konzervatív jelző csupán Ladik Katalin költészetének régebbi termése és eme új verscsokor összehasonlítására érvényes; önmagához képest visszafogottabb, rezignáltabb, más, kortárs verseskönyvhöz viszonyítva forradalmian új.

A versnyelv nagyon precíz, mintha egy mesterember munkálta volna ki a képeket, a szavak egymásutániségében, a jelzős szószerkezetekben nincs következetlenség, minden vesszőnek, pontnak szerepe van. Mélysége, elvontsága, metafizikus, gyakran ezoterikus hangoltsága miatt nehéz egyszerre befogadni a csaknem 150 lapnyi kötetet, hasznos kisebb szüneteket tartani olvasás közben. A korai versek prototípusait látjuk továbbíródni, a költő következetesen azokat a motívumokat gyúrja verssé, amelyek kezdetben is foglalkoztatták. Tudatos, nem esetleges költői programról van szó, minden könyve hasonlítható az első, a *Ballada az ezüstbicikliről* című kötetéhez. A minket körülvevő anyag, az univerzum, az időtér, a mulandóság, a nemiség, az anima, animus, androgün köszönnek rendre vissza.

A víz emlékezetében letisztultabb, szikárabb szövegvilág tárul elénk, kevesebb a nyelvi játék, nincsenek tobzódó formák, a versek nem ziláltak vagy túlbeszéltek. A tartalom maga a forma, úgy szabadversek, hogy közben kötöttek is, egyéni formaverskultusz ez, ahol a hangoknak, a magas és mély magánhangzók váltakozásának fontos szerepe van, a cím a határozott névelőt leszámítva csak magas magánhangzóból áll. Ez a tudatos építkezés kellemes pulzálást, szabályos dallamhoz hasonlítható lüktetést kölcsönöz a verseknek. „*Fényes hússal csőrében / életbe ejti a tengert.*” (Sirály) „*A seb kihűl, a méz kicsordul, / érzi saját érverését. / De még éjszakára sem, miként a rovarok, / nem oldja le szárnyait.*” (Fehér arca beleordít)

A borítón éjszakai tenger hullámszik, azt sugallja, hogy Hvar szigetén, a költő egyik állandó lakhelyén járunk, a versek java-részt tengerközelben íródhattak, a só illatát orrunkban érezzük, a hullámok érverése fülünkben dobol, napfényt idéz elénk, majd

haragos, dühöngő tengert, sötét, villámló éggel fölötte, már-már apokaliptikus hangulatot teremtve. Ez a folyamatos fény-árnyék játék, sötétség-derű, születés-halál, fájdalomtól görcsbe ránduló test és örömtől eksztatikus pillanat, a hiány, a sóvárgás hideg verítéke és a beteljesülés finom selyme a bőrön, test és lélek párosa, matéria és szellem dialógusa, isteni és démoni összefonódása határozzák meg a kötet hangulatát.

Ladik Katalin minden szóképevel belénk hasít, ahogy a tenger a szikla testét egyszer csókolgatja, becézgeti, máskor meg szétzúzza, apró darabokra töri a dolgokról, érzelmekről kialakított képzeiteinket. Ezek a versek felépítenek, ugyanakkor egy másik pillanatban rombolnak, megerősítenek, majd kételyek közé dobnak, apró, belső tükrök, a mindenségről szólnak, amely bennünk, emberekben lel visszhangra, az egyénben tükröződik vissza.

A borítón látható sötét, éjszakai tenger „behömpölyög” a kötet lapjaira, lapszélként a címeknek helyet adva azt sugallja, a sötét materiából bomlanak ki a versek, és eme sötétségből születik meg majd a fény, minden éjszakát nappal követ, és minden nappalt éjszaka, a vízből pára, a párából esőcsepp, az esőcseppből jég, hó lesz, majd újra víz.

Ezt a körforgást – amelynek mi is nap mint nap részesei vagyunk, alakítjuk, formáljuk – bontja elemeire a leheletfinom versvilág, ahol minden nyelvi kódznak, fogalomnak megvan a szerepe, nincs túlbeszéltség, öncélú játékok, hiátusok, olyan versek, amelyeken átugrunk, belefáradunk, érdektelenek számunkra.

A kötet címe tulajdonképpen egy paradoxon, hiszen a víz nem olyan, mint az agyag, a fém, a fa, ami megtartja az emberi tevékenység nyomait, szobrot is készíthetünk belőle. Emléke van rólunk még az erdei fának is, ha bicskánkkal belevéssük nevünk kezdőbetűit vagy az iskolapadnak, ahová gyerekkori szeretőnk nevét karcoltuk be egy unalmasabb matekórán. Ezzel szemben a víz emlékezete megfoghatatlan, ugyanakkor ott lakik bennünk, meghatároz minket, alakítja életterünk, testünk, bioritmusunk fontos tartozéka. Víz nélkül az emberi lét elképzelhetetlen, magzati állapotunktól velünk van.

„Hiszem, hogy a víz életünk sok eseményét, érzelmeinket emlékként megőrzi, és magában hordozza. A hó, a jégkristály is elraktározza érzéseinket, gondolatainkat, tetteinket. A plazma viszont nemcsak megőrzi, de felnagyítja, és erőteljesebben tárja fel szenvedélyeinket, vágyainkat, álmainkat, miként a költészet maga” – fontos kiemelnünk a költő előszavát, amely értelmezési kulcsként működik. A víz az életeseményeket, az érzelmeinket hordozza magában, a legegységibb tapasztalatunk. Gondoljunk csak arra, mit idéznek fel bennük a hideg, novemberi esős esték vagy a langyos májusi záporok, a tengerparti kirándulás, a hegyi folyók csobogása, a gyerekkorunk patakpartja, a bennünk utat vágó, súlyos folyók medrei, az emlékeink tóvá tagadása, a sírás aktusa, a fájdalom és az öröm könnyei. A költő ezzel játszik el, ezt gondolja tovább. A nagyon konkrét tapasztalatoktól az elvont, megfoghatatlan entitásig – a testiségtől, az ösztönszerűségtől, az Istenen át a téridőig – terjed ez a skála.

A verscímek elhelyezése a külső margón nemcsak a víz metaforája miatt fontos, az olvasó elsőként a költeménnyel találkozik, csak utólag kapcsolja hozzá a címet, így a kötet verses történetként, egy belső világ lírai útirajzaként értelmezhető. A könyvet a verscímek nélkül is olvashatjuk, de a címeket is olvashatjuk külön versként. A könyvben több egysoros költemény található, ezekhez könnyedén fölzárkóztathatók az olyan verscímek, mint: *Látta szárát és fürtjét a téridőnek, Nem édes, nem is fáj az ébredés, Holdköben látom arcod, Bennem is fázik a tenger.*

A kötet ciklusai a víz különböző halmazállapotait foglalják magukba (*Víz, Felhő, Hó, Jég, Plazma*), ezen keresztül sejlik fel fokozatosan, ciklusról ciklusra egy metafizikai kódrendszer, a létezés érzéki versrajza. Míg a *Vízben*, a *Felhőben*, a *Hóban* és a *Jégben* inkább az érzékeléshez, ösztönvilághoz kapcsolódó verseket találunk, a *Plazmában* a filozofikusabb, elvontabb költemények a meghatározóak. Ezek a versek – a gondolati tematikájúak is – az érzékeinkre hatnak, elsősorban nem intellektuális, hanem empirikus élményt nyújtanak, más szóval az érzéki tapasztalat segítségével próbálják megközelíteni, megérteni a világ jelenségeit.

A költő nem a tudatunkra akar hatni, amikor az alábbi sorokat írja, azt szeretné, ha először magunk előtt látnánk a versbéli látomást, és beleborzongnánk a jelenlétébe, csak utána gondolkodnánk el a jelentésén:

*Még álomban is a sziklák sírását hallom,
amint önkívületig veri őket az eső.
Ezen a hideg tavaszi reggelen
kizöldül házamon a libabőr.*

Vagy:

*Egy harapásnyi napfény kellene,
egy szigetlakó,
hogy lenyalja hasamról a tengert.*

Az első ciklusban körvonalazódik az a szimbólumrendszer, amely aztán a kötet egészét meghatározza. Olyan kulcsmotívumok vonulnak végig a *Víz* fejezeten, mint a napfény, a tenger, a fehér, a tó, a tükör, a tenger, a folyó, a szikla, a sötét, a hold, a kút, a tó, a szikla, a szárny, az álom, az angyal, az ablak, az elmúlás, az időtér, a nő, a férfi, az egynemű, görög mitológiára utaló androgün, a szerelem, a test.

Ezek a szövegek nem vagy nemcsak abban az értelemben érzékiek, hogy a nemiségről, a férfi-nő szövevényes kapcsolatáról vagy éppen szerepjátékról (is) szólnak. Magunk előtt látjuk a libabőrt, amint kizöldül a házban, halljuk az angyalok kék hangját a tenger fülében, a tengerben feloldódó elsüllyedt fájdalokat, a megfagyott vércseppeket, a fényt, ahogy árnyékot horgol, a sötét ujját, ahogy a szemünkbe fúródik, a fuldokló hallgatást a kőben, a kagylóként zúgó éjszakát, és azt is képesek vagyunk elképzelni, ahogy kavicsot dörzsöl a tenger ágyéka.

A költeményeket értelmezhetjük álomversekként is, ez némi képp megkönnyíti a befogadást, a vad szókapcsolatokat álmodjuk, érzékeink játszanak velünk és szürreális-érzéki látomásokat

vetítenek elénk. Az álom feldolgozza az emlékeinket, a belső tör-ténéseket, a testi vágyakozást, a traumákat és örömeket, a léte-zéssel kapcsolatos vívódásaink is álomképpé válhatnak, ha sokat foglalkozunk vele. A kút, a tó, a tenger, a folyó meg a tükör nem más, mint az ember tudatalattija.

A fény és hiánya, egyfajta fény-árnyék játék végigvonul a köte-ten, szinte mindenik versben formát ölt. A *Bennem fázik a tenger*, a *Csendélet ablakkal*, *A Hold gyermeke*, a *Csak az eső hangja*, *Ta-vaszi ló hullámozása*, *Üvegvacsora*, *Lágy alkonyatba mártod*, *Feke-te csillagok kútja*, *A vágy egyre mélyebb rétegei*, *9 minden helyen*, *Fénybelövés* című versekben jelenik meg a legelemibb módon.

A *Magzatvízben* nagyon szépen bomlik ki a születés-halál-elmúlás motívum – amely visszatérő elem a kötet több versében –, a víz egyfajta körforgásként értelmezhető, innen indulunk, ide térünk vissza.

A *Felhő*, a könyv második fejezete egy 'légiesebb' tért ír körül, a versek mintha lebegnének, emelkedettek, már-már misztikusak, ebben a ciklusban gyakorta olvasunk az elmúlásról és egyre több a szenzualitás köré építkező költemény.

*Nem tudok még egyszer élni, fekete köd vagyok.
Fénykúpok szaporodnak bennem.
Ágyékomat nyaldossa a sós, vidám pokol.
(Késő van. Ez a szokásom)*

*Asszonyi életet öregedtem néhány perc alatt.
(Nyári felhő)*

A személyes kedvencem pedig:

*Az a nyílás a ruhádon
felhőtlen, ragyogó kés
a szőrszálak között.
Két szilva
a nedves lepedőn*

*combod között.
Hasítsd föl már a kék szárnyú
ziháló madarakat!
Táguljon ajtó, ablak.*

(Az a nyílás a ruhádon)

Hasonló képzettársításokkal gyakran találkozunk a kötet lapjain, a költő a természeti jelenségeket megszemélyesíti, emberi tulajdonságokkal ruházza fel. A *Felhő* ciklus utolsó verse, a *Mint galambok csókja*, *hangtalan* egyfajta ars poeticaként értelmezhető: a fájdalom szüli a verset, a vers pedig fényt olt a testbe. A *Hóban*, a harmadik ciklusban egyre több olyan költemény kap helyett, amely az élet-halál párosát, a halál utáni lehetséges, elképzelt létformát bontja ki, gyakran csupán egy felvillanó gondolatban, néhány sorban. A versek tömörsége az olvasót továbbgondolásra készíti, neki kell kibontania, önmagában továbbírnia az ilyen sorokat:

*Fekete pulóverben ezüst madár
csőre pihen
hó száll a mennyekből
(Áhítat)*

Már-már sokkoló az *Idővitorla*, *pókliget* szürreális szókapcsolatainak sűrítettsége, letisztultsága:

*Havazik az élet. Porhóvá zúz
érezemlékeket, kirajzolja a téridő
rostjait, melyekből megalkotott engem,
miként én is őt.
Átzuhan rajtam,
örvénylő életlétra,
fehéren izzó csontjaim között.*

*Ami anyag voltam, fényfonállá lett,
éhező, felhasogatott életsötét.*

*Érzéstérkép fáj járataimon,
hol az üresség is én vagyok.
Áthullnak rajtam az álmok,
a vérjel, ragaszkodás, újjászületés.
Elszűremlik belőlem az idő,
összecsukódik árnyékom,
ám ijedtfeszesen, de megtart még
a körkörös,
engem figyelő gyönyörsötét.*

A Jég ciklus valóságos sűrítménnye a metafizikának: *a jég alatt egy egész világ van / teremtés előtti pillanat.*

A Plazma versei ezeket a filozofikusabb költeményeket fűzik tovább. A költő az érzékelést és az anyagi világ elemeit, az erotikát, a megfoghatóságot úgymond alárendeli a téridőnek, a létezés utáni lét lehetséges, imaginárius formáinak.

A versek néha elkalandoznak az ezoterikusabb mezők felé is, a lenti és fenti világ, az újjászületés vagy megújulás, a testen kívüli lét, a test nélküli létezés, a matériától független entitás is fontos szerepet kap ebben a ciklusban. Nem véletlen a *Nem lehetne most visszafordulni?* című költeménybe beemelt Hamvas Béla-gondolat: *Az angyal, ha fent él, szent lény, / de ha lemerül, ördögivé változik.*

A költő legimpozánsabb versei ebben a ciklusban kapnak helyet, *A párhuzamos világok, Sirály, Mindent láthatsz, amit én látok* a jelenvaló pillanat fontosságát hangsúlyozzák, egyfajta konklúziói, válaszai az elmúlás, az idő és tér problematikáját kibontó verseknek.

Ezek a művek nem az elvágódás, a múltba nézés vagy a tervezés versei, hanem a jelen időterébe helyezett lámpások, amelyek segítségével jobban tudunk összpontosítani testi-lelki valónkra, s rájövünk, hogy egy kis játékkal még a fájdalom is fénné változtatható. A jelenből táplálkozó ember könnyebben eligazodik a téridő szövevényében.